

O CASĂ MONUMENT ISTORIC DIN CETATEA BRAȘOVULUI POARTA SCHEI (WAISENHAUSGASSE) NR. 6

Adriana Stroe
Aurelian Stroe

Zusammenfassung

Ein historisches Gebäude in der Kronstädter Inneren Stadt, Waisenhausgasse (Poarta Schei) Nr. 6

Das zu Wohnzwecken bestimmte Gebäude, das sich in der Kronstädter Inneren Stadt, südlich der Schwarzen Kirche, in der Waisenhausgasse (Poarta Schei) Nr. 6, befindet, wurde in die Liste der historischen Gebäude aufgenommen (Kennwort BV-II-m-B-11492). Es befindet sich in einer breiten und wenig tiefen Parzelle, die nach der Teilung der Parzelle des evangelischen Pfarrhauses Mitte des 16. Jahrhunderts entstanden ist. Es ist ein Gebäude in F-Form mit einer langen, der Straße gewendeten Seite, teilweise unterkellert, hat zwei Stockwerken und einem Mansarddach, mit teilweiser Dachgeschoss. Die Hauptfassade, die der Straße zugewandt ist, hat im Erdgeschoss eine klassizistische Verzierung, mit horizontaler Register und im ersten Stock mit einer für das Ende des 18. Jahrhunderts spezifischen Verzierung - Putzbänder Zöpfe und pflanzliche Motive. Die Mansarde hat Mansardfenster

mit dreieckigen Giebel und Satteldach.

Analysiert man das Gebäude in der Waisenhausgasse Nr. 6 was die Struktur, die Materialien und die Bautechnik betrifft sowie die Verzierung des Hauses und diese Informationen in Verbindung stellt, mit denen aus archivarischen, bibliographischen, graphischen und karthographischen Quellen, kann man behaupten, dass im Grunde genommen das Gebäude aus der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts stammt. In derjenigen Periode befanden sich auf diesen zwei Parzellen zwei Häuser, auf rechteckigem Bauplan, mit einer kurzen Straßenfassade und unterirdischen Kellerbauten. Ende des 17. - Anfang des 18. Jahrhunderts wurden die zwei Gebäude durch einen neuen Stockwerk erweitert, der auch über den Durchgang zu den zwei Parzellen erstellt wurde.

1784 bildeten die zwei Gebäude schon eine einzige administrative und konstruktive Einheit; aus diesem Anlass wurde der Durchgang des auf der rechten Seite gelegenen Gebäudes verbaut und in ein Wohnzimmer verwandelt. Wahrscheinlich wurde mit dem selben Anlass das Kellergeschoss unter dem Durchgang errichtet.

Fig. 1. Front între str. St. L. Roth nr. 2 și str. Poarta Schei nr. 12. Casa din Poarta Schei nr. 6 este a doua, de la dreapta la stânga

Zwischen den Jahren 1806 – 1827 wurde der Durchgang, der zum Hof des evangelischen Pfarrhauses führte, errichtet, das Gebäude wurde auch über diesen Durchgang erweitert und die Seitenflügel des Gebäudes hinzugebaut. Eine neue Erweiterung und Modernisierung des Gebäudes fand ungefähr Ende des 19. - Anfang des 20. Jahrhunderts statt. Dann wurde die Mansarde hinzugebaut, die Fenster vergrößert, die Bogen der Galerie im ersten Stock mit Fenstern geschlossen. Die Bedeutung des analysierten Gebäudes für die Geschichte des gebauten Erbes in Kronstadt besteht nicht nur im Alter des Gebäudes, des eingenommenen Platzes in der urbanistischen Struktur der Inneren Stadt Kronstadts, im architektonischen und künstlerischen Wert des Hauses, sondern auch in der Tatsache, dass die Bauentwicklung des Gebäudes typisch für einen Großteil der Gebäude in diesem Viertel ist.

Schlüsselwörter: Siebenbürgen, Kronstadt, Innere Stadt, Waisenhausgasse, vernakuläre Architektur

Obiectul prezentului articol este constituit de clădirea cu funcțiune de locuință situată în cartierul Cetate (Innere Stadt)¹ al Brașovului, pe frontul nordic al străzii Poarta Schei, la nr. 6 (Fig. 1)*.

Clădirea, inclusă în Lista Monumentelor Istorice 2015² și având codul BV-II-m-B-11492, este amplasată la sud de Biserica Neagră și la sud-vest de Casa Sfatului, într-o zonă cu o mare densitate de monumente de arhitectură, fiind înconjurată spre nord, vest și est de clădiri incluse în Lista Monumentelor Istorice, respectiv de Casa parohială a Bisericii evanghelice C.A. din România. Parohia Brașov („Biserica Neagră”) din Curtea Johannes Honterus 2 (BV-II-m-A-11414); casa din str. Poarta Schei nr. 4 (BV-II-m-B-11490) și casa din str. Poarta Schei nr. 8 (BV-II-m-B-11494). Face, de asemenea, parte din situl de arhitectură „Centrul istoric – Cetatea Brașovului”, cu codul BV-II-s-A-11295.

Clădirea analizată este protejată, totodată, prin regulamentele de urbanism, prin includerea în zona protejată cu valoare istorică a municipiului Brașov denumită: Zona de rezervație de arhitectură „Cetate”, respectiv în zona istorică de referință ZIR1.

Strada Poarta Schei, atestată documentar la 1488, este cea mai importantă stradă a zonei sud-vestice a Cetății, o adevărată axă a acesteia, deoarece a asigurat, până la începutul sec. XIX, comunicația directă a cartierului Cetate cu cartierul Schei, prin Poarta Ecaterina,

situată la extremitatea vestică a străzii. Importanța acordată străzii, începând încă din perioada medievală, este documentată și de faptul că unul din cele patru cvartale fiscale în care era împărțit orașul purta denumirea latină a străzii: Quartale Corporis Christi.

Din punct de vedere funcțional, strada Poarta Schei este o stradă preponderent rezidențială, doar extremitatea estică, situată în vecinătatea str. Apollonia Hirscher (fostă Fisch/Kotzenmarkt), având caracter mixt (locuire și comerț); în restul străzii rareori mici spații comerciale, amenajate de regulă la sf. sec. XIX-înc. sec. XX, ocupă, parțial, pasajele de acces în parcele.

Parcelele de pe frontul sudic al străzii, lungi și înguste, au un aspect general uniform și o dispunere regulată, în timp ce parcelele de pe frontul nordic (printre care și parcela de la nr. 6) au aspectul tipic al parcelelor de îndesire: dispunere neregulată, forme și dimensiuni mult mai puțin uniforme decât cele de pe latura sudică, fiind, în general, puțin adânci și mai late, pentru a compensa adâncimea redusă. Aceste diferențe în aspectul parcelarului documentează etape diferite de formare a fronturilor: în timp ce frontul sudic aparține unei perioade timpurii în evoluția urbanistică a Cetății, parcelele de pe frontul nordic au rezultat din subîmpărțirea târzie a terenului de pe latura sudică a Curții Johannes Honterus (Curtea Bisericii)³.

Ambele fronturi ale străzii sunt continue, formate din clădiri așezate în limita la stradă a parcelei și cu regim mic de înălțime (S+P+1), înălțimea clădirilor variind în funcție de datare. Curțile înguste, servind doar pentru circulație, nu sunt vizibile din stradă.

³ Studiile privitoare la evoluția urbanistică a Brașovului sunt unanime în a considera că frontul sudic al străzii Poarta Schei a apărut în structura orașului în a doua jumătate a sec. XIII. Frontul nordic al străzii, cu excepția extremităților, este cuprins într-un areal dominat de biserica parohială – Biserica Neagră și delimitat la vest de str. Paul Richter, la nord de Curtea Johannes Honterus (Curtea Bisericii), la est de strada Stephan Ludwig Roth și constituie, conform literaturii de specialitate, punctul de iradiere al nucleului așezării. Ultimele lucrări și studii cu referire la zona specificată (Harald Roth, *Kronstadt in Siebenbürgen. Eine kleine Stadtgeschichte*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2010, p. 29-30; Thomas Șindilariu, *Das Kloster der Heiligen Corona und die Anfänge von Kronstadt (1203-1235)*, în «Karpatenrundschau», 9., 16., 23. September 2010 (<http://forumkronstadt.ro/karpatenrundschau-artikel/artikel/das-kloster-der-heiligen-corona-und-die-anfaenge-von-kronstadt-1203-1235/>) localizează în acest perimetru mănăstirea premonstratensă, amintită la 1235 în *Catalogus Nivivensis*. Cercetările arheologice din Curtea Johannes Honterus (Curtea Bisericii), desfășurate în anii 2012 și 2013, ale căror concluzii preliminare au fost recent publicate [*Redescoperirea trecutului medieval al Brașovului. Unearthing Medieval Past of Brașov*, coordonator: Daniela Marcu Istrate, Asociația Culturală Hieronymus, Editura MEGA, [Brașov], 2015 (seria „Redescoperirea trecutului medieval al Transilvaniei”, volumul I), p. 53-106], au dus la descoperirea unor urme de locuire care, pe de o parte, antedatează fondarea așezării cu cca. o jumătate de secol și pe de alta confirmă localizarea, în zona aflată la sud de Biserica Neagră, a mănăstirii premonstratense, urmată de mănăstirea cisterciană ce a funcționat aici până pe la începutul sec. XIV. Începând cu sec. XIV în această zonă, pe locul actualei Case Parohiale, se afla sediul parohului și al personalului auxiliar al parohiei și, după mutarea sediului Capitlului de la Feldioara la Brașov, tot aici a fost construită sala în care se țineau adunările acestuia. După adoptarea Reformei (1544), pe la mijlocul sec. XVI (1560), partea sudică a curții Casei Parohiale a fost parcelată, vândută și construită.

* Fotografii: Aurelian Stroe

¹ Cetate (Innere Stadt) este partea de oraș odinioară înconjurată de fortificații. O parte a acestor fortificații sunt păstrate până azi, în special spre sud și nord, de-a lungul poalelor Tâmpiei, respectiv al Dealului Romurilor.

² Ordinul ministrului culturii nr. 2.828/2015, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, Nr. 113 bis, 15.02.2016.

Fig. 2. Fațada principală a casei din str. Poarta Schei nr. 6

Varietatea planurilor construcțiilor, mai puțin întâlnită pe alte străzi ale Cetății (clădiri cu 4 aripi care închid o curte interioară sau clădiri având curți interioare în filă, clădiri cu plan în U, în C și mai puțin cu plan în L, cu acces prin pasaj acoperit), se datorează varietății dimensiunilor parcelelor, menționată mai sus.

În ceea ce privește datarea, aproape jumătate din construcțiile care ocupă cele 34 parcele ale străzii au, în nucleu, părți databile sec. XVI-XVIII. Cel mai mare număr de clădiri cu nuclee databile sec. XVI-XVIII se află pe frontul sudic al străzii, ele formând un grup între numerele 11-21.

Din punct de vedere stilistic arhitectura fațadelor de pe strada Poarta Schei variază de la elemente decorative de influență barocă și rococo (de remarcat în acest sens clădirile de la nr. 6, 11, 14 și 15) la clădiri cu decorație clasicizantă sau eclectică (ex. nr. 1, 2 sau 5).

Așa cum am menționat mai sus, clădirea de la nr. 6, str. Poarta Schei (Fig. 2), care se remarcă prin decorația fațadei, complet diferită față de decorația cu elemente clasicizante a clădirilor din vecinătate (Fig. 1), este amplasată spre extremitatea estică a străzii, într-o parcelă lată și puțin adâncă, situată pe frontul nordic, pe fundul parcelei Casei Parohiale Evanghelice. Este o clădire cu plan în F cu latura lungă la stradă, cu subsol parțial, două niveluri și nivel de mansardă parțial; ea ocupă parcela aproape în întregime, curtea interioară fiind de mici dimensiuni (Fig. 3). Latura la stradă a clădirii are acoperiș mansardat, cu lucarne pavilionare

cu pinioane triunghiulare, latura de pe limita stânga a parcelei are calcan spre numărul 8 și acoperiș mansardat, iar latura dreapta are acoperiș în două ape. Casa are acces în parcelă prin pasaj carosabil acoperit, situat spre extremitatea stânga a clădirii; pasajul carosabil din extremitatea dreapta asigură accesul în parcela Casei Parohiale Evanghelice.

Fațada la stradă, cu nivelurile delimitate de un profil dublu, are deschiderile organizate pe șapte axe grupate 2+1+3+1. Primul nivel are soclu profilat, modernizat, cu o răsuflătoare dreptunghiulară, lărgită și parament de inspirație clasicizantă cu registre orizontale în tencuială ce formează bosaje plate care subliniază deschiderea pasajelor. Nivelul doi are decorație cu panouri și împletituri din benzi aplatizate, caracteristică, în Brașov, pentru sfârșitul sec. XVIII - începutul sec. XIX. Extremitățile fațadei sunt marcate de bosaje. Streașina este subliniată de profilaturi. Cele șapte lucarne pavilionare aflate pe panta la stradă a acoperișului au ferestre cu carouri și pinioane triunghiulare, cu conturul subliniat de profile (Fig. 2). Fațada la curte (Fig. 4) are nivelurile delimitate de profile mărunte și streașina subliniată de o alternanță de profile; nivelul doi este în ușoară retragere față de primul nivel. Nivelul doi al laturii aflată pe limita stânga a parcelei are o galerie deschisă, în consolă, cu parapet traforat, din lemn. În comparație cu uniformitatea formelor și dispunerii ferestrelor fațadei principale, aspectul și dimensiunile, precum și dispunerea ferestrelor fațadei la curte

prezintă mare variație. Un detaliu de remarcat la fațada la curte a casei din str. Poarta Schei 6 este răsufătoarea pivniței, mică, rectangulară, cu ancadrament din piatră. Lucarnele de pe panta la curte a acoperișului sunt și ele diferite de cele spre stradă și diferite ca formă: sunt lucarne cu acoperiș detașat cu deschidere rectangulară, cu deschidere rectangulară și colțuri concave, cu deschidere rectangulară și carouri. Coșurile au fumuri protejate.

Planul pivniței și al celor trei niveluri ale clădirii, ca și materialele și tehnicile de construcție folosite reflectă evoluția în timp a clădirii.

Pivnița, sub nivelul solului, se întinde numai sub încăperile din latura la stradă a clădirii, cu excepția încăperii cu boltă din extremitatea dreapta a acesteia. Este compusă din trei compartimente transversale pe axa lungă a laturii la stradă și are acces prin două gârliciuri ce

dau spre cele două compartimente aflate la extremități. Compartimentele comunică între ele prin deschideri scunde. Gârliciul din stânga, în prezent nefolosit, situat în extremitatea la curte a acestei laturi, are dispunerea convențională, dar scara cu trepte din lemn masiv este mai lată decât media. Gârliciul din dreapta este îngust, cu scară cu trepte din cărămidă și lemn; dimensiunile și traseul în unghi drept documentează o reamenajare a acestuia. De remarcat este prezența, foarte rară, a unui compartiment de pivniță sub pasaj. Compartimentele, acoperite cu bolți semicilindrice din cărămidă, au lățimi inegale, grosimea pereților fiind, de asemenea, inegală; compartimentele laterale au câte un arc dublou pentru susținerea pereților dintre încăperile de la parter. În timp ce compartimentele de la extremități au pereții laturilor înguste din piatră nefasonată legată cu mortar (Fig. 5), compartimentul median are pereții înguști din

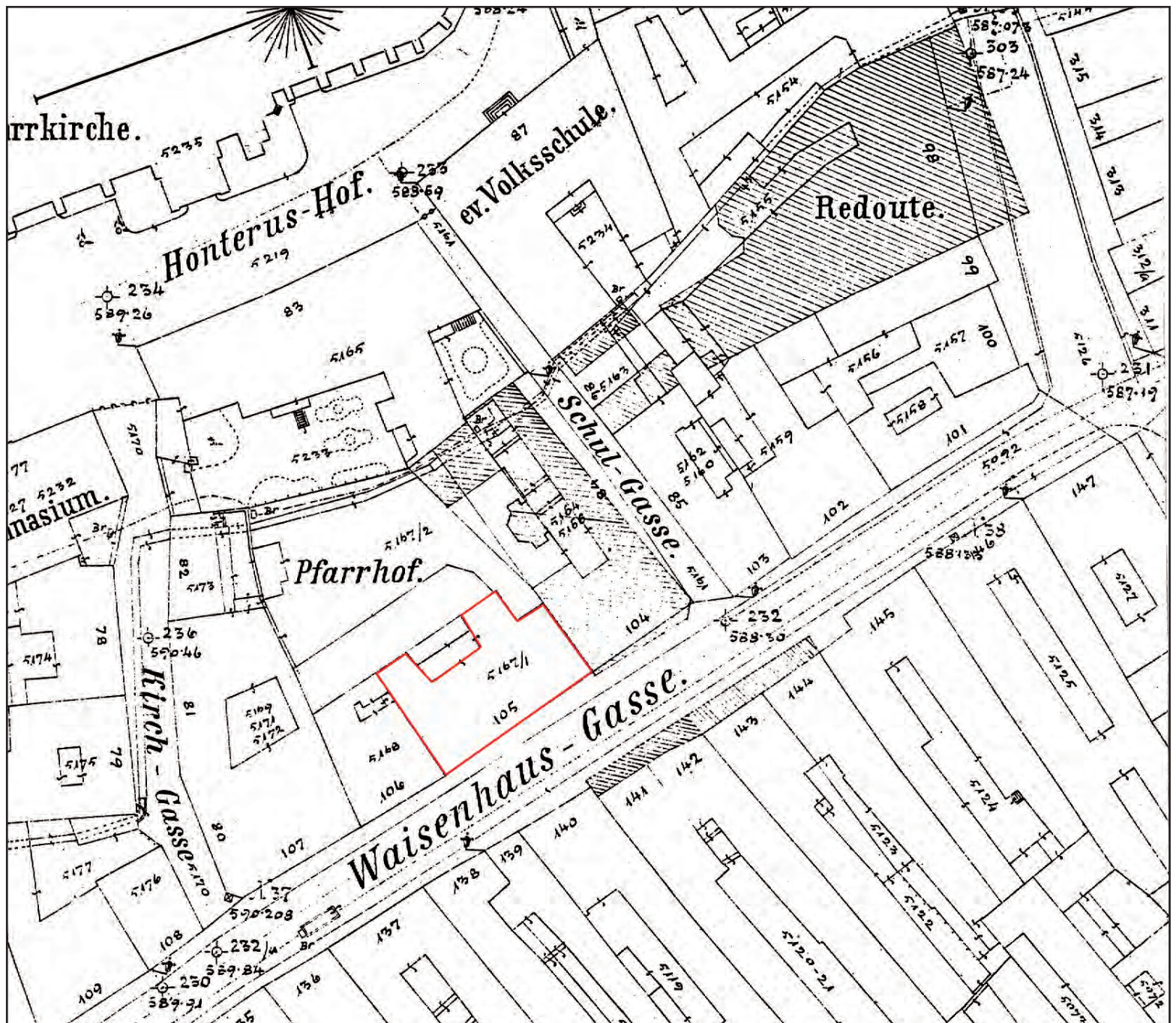

Fig. 3. Detaliu din planul din 1887 al Cetății; casa analizată are nr. 105

Fig. 4. Fațada la curte. Detaliu

Fig. 5. Aspect din compartimentul din dreapta al pivniței

Fig. 6. Gură de aerisire în compartimentul din dreapta al pivniței

asize de cărămidă în alternanță cu asize de bolovani din piatră în casete din cărămidă. Partea vizibilă a pereților laterali (baza) este din piatră nefasonată. În pereți sunt rezervate mici nișe.

Compartimentul din dreapta al pivniței păstrează, către curte, o răsuflătoare îngustă, dreptunghi înalt, cu ancadrament dintr-o singură bucată de piatră, vizibilă, așa cum am menționat mai sus, și din curtea interioară (Fig. 6). Ușa gârliciului actual este supraînălțată de un spațiu de depozitare închis de un fragment refolosit de fereastră tripatrită, cu denticuli.

Ca și structura pivniței și structura parterului este foarte importantă pentru înțelegerea evoluției clădirii. Începând dinspre stânga spre dreapta parterul prezintă următoarea structură:

În stânga, spre stradă, se află o încăpăre scundă, luminată de două ferestre dreptunghiulare, cu glafuri din lemn și cu ambrazuri interioare prelungite până la podea și acoperită cu plafon din grinzi aparente (posibil lemn de esență tare), cu muchii teșite, sprijinite lateral pe grinzi încastrate în perete (Fig. 7). Ușa, cu panouri, păstrează balamalele artisanale. În filă cu această cameră se află casa scării și un mic spațiu folosit în prezent pentru instalația de încălzire, în care se păstrează vechiul sistem de aerisire ce dă spre un coș supradimensionat pentru această destinație și care sugerează, prin așezare și dimensiuni, existența, anterioară, a unei vetre libere. Casa scării, amplă, adăpostește scara cu trepte din lemn, cu întoarcere în unghi drept (Fig. 8). În casa scării sunt de remarcat o deschidere în arc de cerc la partea superioară și un mic dulap, anterior ocniță. De pe scară se face accesul spre spații de păstrare și foste toalete, prin galeria din latura stânga a clădirii. Casa scării are acces din pasajul spre curtea interioară; lângă ușă, spre interior, pot fi observate balamalele ușii anterioare, mult mai lată. Pasajul de acces la curtea interioară (Fig. 9) are boltă semicilindrică, ușor aplatizată, din cărămidă, pereții laterali fiind alcătuiți din piatră și cărămidă dispuse aleatoriu. În perețele din dreapta, spre curtea interioară, se găsește o nișă concavă, în segment de cerc la partea superioară unde anterior se afla o cișmea, inițial având, probabil, un mic stâlp pentru legat caii (exemple similare în pasajul din str. Poarta Schei 8 și Postăvarului 37). Deschiderile accesului către casa scării și către pivniță, aflate în latura stânga, sunt subliniate de penetrații. Pasajul are paviment din piatră cubică și profil de scurgere din piatră, care se descarcă într-un cămin aflat în compartimentul median al pivniței.

În dreapta pasajului sunt două încăperi în filă, cu acces atât din pasaj cât și din curtea interioară. Încăperea spre stradă este luminată de două ferestre în ambrazuri interioare în segment de cerc la partea superioară. Cezura în perete în jurul ferestrelor și materialele de construcție diferite indică o lărgire a acestora față de dimensiunile originare. Între ferestre se află o nișă îngustă, concavă, dispunerea și urmele de fum sugerând că ar putea fi vorba de coșul unui

Fig. 7. Plafonul cu grinzi aparente din încăperea din stânga a parterului

Fig. 8. Scara de acces la nivelul doi

Fig. 9. Pasajul de acces în parcelă

cămin. Plafonul din lemn, cu grinzi aparente, nefasonate documentează existența, anterioară, a unui plafon tencuit. Peretele spre pasaj este alcătuit din asize de piatră și cărămidă dispuse nu foarte regulat, iar ușa spre pasaj, care păstrează feronerie artizanală, suprapune parțial o fostă nișă-arc de descărcare. Peretele opus este construit, spre bază, din piatră nefasonată, placată cu cărămidă și țiglă, iar la partea superioară din cărămidă. În dreapta ușii de acces spre încăperea învecinată se află o nișă mare, în segment de cerc la partea superioară, iar în stânga ușii se observă urma nașterii unei bolți – sistemul anterior de acoperire a încăperii (Fig. 10). Examinarea structurii și a materialelor de construcție a pereților duce la concluzia că, după demolarea bolții, pentru sprijinirea grinzilor plafonului, pereții au fost mantelați cu cărămidă cu dimensiuni diferite față de cărămida folosită spre baza pereților și cu țiglă. Încăperea aflată în filă cu camera descrisă mai sus este luminată de o fereastră cu tâmplărie aplicată și este acoperită, ca și încăperea alăturată, cu un plafon de grinzi aparente nefinisate (suport pentru un plafon tencuit), pentru susținerea cărora pereții, din piatră și cărămidă, au fost mantelați cu cărămidă. Într-unul din colțuri poate fi observată urma unei vetre libere, ceea ce documentează destinația inițială a încăperii – aceea de bucătărie (Fig. 11). În pereți pot fi observate nișe și urme de ocnițe. Sub pavimentul modern din gresie se păstrează, parțial, pavimentul anterior, din cărămidă. În dreapta încăperilor prezentate mai sus se află o încăpere lungă și îngustă, luminată de o fereastră lărgită și acoperită cu o boltă semicilindrică (Fig. 12) ce are, în extremitatea spre stradă, o penetrație cu muchiile subliniate de profile, iar în partea opusă, urma unei deschideri subliniată de o lunetă aplatizată; în aceeași zonă bolta prezintă denivelări. Partea superioară a ferestrei calcă pe conturul bolții. Forma ambrazurii ușii actuale spre încăperea cu cămin sugerează că deschiderea ușii se datorează unei reamenajări. Pereții păstrează fragmente de pictură murală: decorație policromă, cu frunze și flori, asemănătoare celei de la parterul casei de la nr. 15, din Piața Sfatului, datată cca. 1800.

În filă cu încăperea cu boltă și fragmente de pictură murală se află un mic apartament, compus dintr-un hol, un spațiu de depozitare și o cameră, folosite în prezent pentru un spațiu artizanal (atelier de cizmărie). Acest spațiu, cu acces din curtea interioară, este acoperit cu plafon de grinzi aparente, cu muchiile teșite; atât plafonul cât și podeaua (parchet) unitare deasupra holului, cămării și atelierului propriu-zis, precum și dimensiunea pereților interiori sunt indicii că actuala subîmpărțire a spațiului este de dată mai recentă. În holul atelierului sunt de remarcat: gârliciul spre pivniță, cu fereastră tripartită, cu denticuli, menționată deja, arcul de descărcare din peretele cu gârliciul (în fapt, extremitatea la curte a bolții încăperii prezentată anterior), zona cu zidărie din piatră nefasonată în amestec cu foarte puțină

Fig. 10. Încăperea cu cămin. Detaliu

Fig. 11. Încăperea cu vatră liberă. Detaliu

Fig. 12. Fostul pasaj, acum încăpere

cărămidă, aflată lângă ușa de acces, precum și ușa către cămară, cu feronerie artizanală (Fig. 13).

Pasajul către curtea casei parohiale evanghelice (Fig. 14), cu deschideri semicirculare la partea superioară, este acoperit cu boltă semicilindrică și se remarcă prin înălțime. Deschiderea spre curte a pasajului este consolidată de o arcadă semicirculară, cu traseu imprecis și a cărei cheie nu se suprapune cu axa bolții. Lângă poartă se află o mică lunetă semicilindrică (după construirea, la 1900, a clădirii din str. St. L. Roth nr. 2, clădirea din str. Poarta Schei 6 a fost aliniată cu aceasta), iar în extremitatea spre curte un mic arc de descărcare, asemănător unei ambrazuri.

Etajul, cu acces prin scara descrisă anterior, are, spre curte, un hol acoperit cu plafon tencuit, cu conturul subliniat de profile și luminat de o fereastră în ambrazură interioară în segment de cerc la partea superioară și cu feronerie istorică. Din hol se face accesul către cele două apartamente, precum și spre scara către mansardă. Unul dintre apartamente suprapune latura la stradă a clădirii (cu excepția porțiunii situată deasupra pasajului spre curtea Casei Parohiale), precum și spațiile de depozitare situate în latura stânga a clădirii. În acest apartament sunt de menționat numărul mare de arce de descărcare aflate nu numai în peretele comun cu clădirea de la nr. 8, ci și în pereții încăperilor, precum și prezența unei uși cu feronerie artizanală. Cel de-al doilea apartament de la etaj se întinde deasupra pasajului către curtea Casei Parohiale Evanghelice, deasupra atelierului și a dependințelor acestuia, cât și deasupra unei părți a încăperii cu pictură murală și a încăperii cu urmă de vatră liberă, vecină acesteia. De remarcat în cazul acestui apartament este diferența de nivel între cele două încăperi aflate deasupra pasajului și restul apartamentului.

Mansarda are zona rezidențială separată de dependințe printr-un zid longitudinal, din cărămidă. De remarcat sunt piesele de șarpantă, aparente, din stejar și asamblate cu cuie din lemn din zona dependințelor (Fig.

Fig. 13. Aspect din holul atelierului

Fig. 14. Pasajul către curtea casei parohiale evanghelice

Fig. 15. Piesă de șarpantă în mansardă

15) (câteva componente similare mai sunt vizibile în podul laturii la stradă a construcției). Celelalte componente ale șarpantei, vizibile în pod, sunt mai puțin masive, au un grad mai mare de standardizare și prezintă, în latura la stradă, consolidări de dată mai recentă.

Analizând structura, materialele și tehnicile de construcție ca și decorația clădirii din str. Poarta Schei nr. 6 și comparând clădirea studiată cu clădiri cu date certe, asemănătoare ca structură, materiale și tehnici de construcție și decorație, întâlnite în decursul cercetărilor efectuate în Cetatea Brașovului, semnalăm următoarele similitudini, care pot da indicații asupra evoluției clădirii din str. Poarta Schei 6.

Din punct de vedere al structurii și evoluției, încăperile din latura stânga a parterului prezintă similitudini cu aripa dreaptă a clădirii din str. Poarta Schei 35⁴: aceeași încăpăre scundă cu plafon de grinzi aparente sprijinite pe grinzi longitudinale încastrate în pereții laterali și, în casa scării, vatra liberă. Sistemul de plafoane cu grinzi aparente sprijinite pe grinzi laterale încastrate în perete a mai fost întâlnit și la alte construcții datate sec. XVI, ex. casa de pe str. Poarta Schei 37, și nu a mai fost întâlnit după această dată (probabil și datorită folosirii, în proporție din ce în ce mai mare, a cărămizii, care permitea o mai bună egalizare a nivelului zidăriei decât pereții construiți din bolovani de piatră). De remarcat că grinzile plafonului din str. Poarta Schei 6 sunt mai puțin masive decât cele din Poarta Schei 35 și 37, provenind, posibil, de la o refacere care a reprodus structura plafonului anterior. Pasajul carosabil nu foarte lat, scund, acoperit cu boltă semicilindrică este întâlnit la clădirile databile până la jumătatea sec. XVIII, iar nișa din pasaj a mai fost întâlnită, de exemplu, la casa din str. Postăvarului 37, databilă sec. XVIII și la casa învecinată, din str. Poarta Schei 8, cu posibil nucleu sec. XVIII.

⁴ Adriana Stroe, Aurelian Stroe, *Locuințe datând din sec. XVI în Cetatea Brașovului*, în BCMI, Anul XIX, Nr. 1-2/2008, p. 81-88.

Structura încăperii cu boltă din extremitatea dreaptă a parterului casei din str. Poarta Schei 6, vizibilă mai ales după sondajele în vederea stabilirii întinderii zonelor de pictură murală, precum și dimensiunile pereților din extremitatea spre curte a încăperii, ca și poziția actualului gârlici spre pivniță sugerează că, inițial, această încăpăre a avut funcția de pasaj carosabil, din care se făcea accesul la parterul casei și către pivniță. Luneta cu contur subliniat de baghetă de la extremitatea spre stradă a aceleiași încăperi (apărută, posibil, la extinderea clădirii cu pasajul către Curtea parohială)⁵ are forme tipice pentru secolul XVIII, cel mai timpuriu exemplar identificat (Piața Sfatului 28), fiind datat 1760-1770 (176..). Pasajul a fost transformat în încăpăre de locuit la o dată ulterioară, concomitent cu adăugarea laturii dreapta la curte a clădirii, transformarea pasajului în încăpăre cu prilejul restructurării unei clădiri fiind întâlnită, de exemplu, la clădirea din Piața Sfatului 15-16 sau la casa din Curtea Johannes Honterus 7-8. Structura culoarului de la etaj, cu ferestrele cuprinse în ambrazuri interioare foarte largi, în segment de cerc la partea superioară și cu banchine, sugerează că acesta a fost, inițial, o galerie deschisă. Galeria deschisă, cu arcade, inclusă în planul clădirii, a fost folosită ca spațiu de distribuție pentru etajul laturii la stradă a clădirilor până spre mijlocul sec. XIX, când dezvoltarea siderurgiei a permis apariția galeriilor pe console din fontă. Exemplare de galerii cu arcade încă deschise, databile sec. XVIII, sunt păstrate în casa din str. Mureșenilor 9, Diaconul Coresi 2, Cerbului 24.

Lucarnele pavilionare cu pinion triunghiular de pe latura la stradă a acoperișului au început să fie folosite prin anii '30 ai sec. XIX, cele mai cunoscute exemple fiind lucarnele de la fosta Casă a Sfatului, amenajate între 1835-1837, odată cu amenajarea nivelului de mansardă. Acest tip de lucarne a fost frecvent folosit pentru nivelurile de mansardă până pe la mijlocul sec. XIX, dar se constată folosirea acestora până spre începutul sec. XX (ex. clădirea din Piața Sfatului 9 – fosta librărie Zeidner); diferențierea de datare este dată de proporții, linia acoperișului, modul de subliniere a cornișei pinionului.

Așa cum am menționat deja, proporția între dimensiunile ferestrelor fațadei la stradă, înălțimea parterului și dimensiunile pasajului sugerează că ferestrele nu păstrează dimensiunile inițiale ci au fost lărgite, lărgirea ferestrelor inițiale fiind documentată și de proporția între ferestre și înălțimea încăperilor, precum și de faptul că partea superioară a acestora este foarte apropiată de plafon, iar în încăpărea cu boltă fereastra calcă linia bolții. Ferestrele largi, cu două canaturi și oberlichturi fixate în tocuri, cu ambrazuri

⁵ De menționat că, în multe cazuri, aceste lunete luau naștere fie ca urmare a extinderii/alinierii clădirii spre stradă, fie ca urmare a unor modificări la fațada clădirii sau la clădirea învecinată.

interioare în segment de cerc la partea superioară și prelungite până la podea sunt tipice pentru ultima treime a secolului XIX, iar ferestrele cu tâmplăria fixată pe tencuială și consolidată cu ajutorul scoabelor, aflate pe fațada spre curte, sunt întâlnite cu precădere în anii '60-'70 ai sec. XIX.

Pivnița cu compartimente perpendiculare pe axa lungă a clădirii este un element particular al casei din str. Poarta Schei 6, de regulă pivnița întinzându-se sub întreaga clădire, axa lungă a pivniței coincidând cu axa lungă a clădirii; tot un element particular este, cum deja am arătat, prezența pivniței sub pasajul carosabil.

Prezența vetrelor libere dispuse fie într-un colț al încăperii, fie pe scara de acces în clădire este documentată în numeroase locuințe din Cetatea Brașovului, exemplarele cele mai timpurii putând fi datate în sec. XVI (Piața Enescu 11b), sec. XVII (Curtea Johannes Honterus 2), cele mai numeroase fiind cele databile sec. XVIII. Căminul ca piesă de încălzit încăperile a fost identificat în puține cazuri. Cea mai timpurie piesă identificată este căminul din fosta sală a Capitlului Țării Bârsei (sf. sec. XV - înc. sec. XVI), adosat zidului exterior al încăperii, între ferestre, aidoma căminului din str. Poarta Schei 6; cel mai târziu exemplar de cămin identificat în Cetatea Brașovului este cel din casa datată 1701 de pe str. A. Hirscher 6. De remarcat că piesele au fost identificate doar în clădiri aparținând păturii bogate a orașului.

Piatra nefasonată legată cu mortar a fost semnalată la clădirile databile sec. XIII, descoperite în cursul recentelor cercetări arheologice din Curtea Johannes Honterus. De asemenea, pereți din piatră legată cu mortar și bolți din același material pot fi văzute în demisolul Casei Parohiale Evanghelice (sec. XIV-XV). În pivnița casei din Piața Sfatului 25, databilă a doua jumătate a sec. XVI și în actuala pivniță (fost parter) a casei din Piața Enescu 11b, databilă, de asemenea, sec. XVI, pereții sunt tot din piatră nefasonată și puțină cărămidă legate cu mortar. Părțile de fortificații ale Brașovului databile sec. XVI, încă păstrate, au ca material de construcție piatra în amestec cu puțină cărămidă, secolul XVI fiind perioada cea mai târzie pentru care a fost identificată piatra ca material de construcție dominant.

Asizele de piatră în alternanță cu cărămidă, în special la nivelul pivniței, au fost folosite până spre sf. sec. XIX, unul din exemple fiind casa din str. G. Barițiu 32, construită în 1873-1874. Și în clădirea citată, precum și în alte clădiri din Cetate, piatra provenea, adesea, din construcțiile anterioare – ex. casa din str. Republicii 6 construită în 1886 care refolosește, în pivniță, ancadramente datate 1564.

Plafoanele cu grinzi aparente nu foarte masive, nedecorate, cu muchii teșite, pot fi întâlnite începând cu mijlocul sec. XIX.

Piese de șarpantă comparabile, ca dimensiuni și material, cu cea din clădirea analizată pot fi văzute la Casa Parohială Evanghelică, unde șarpanta este databilă

la sf. sec. XVIII, la refacerea clădirii după incendiul din 1689. Merită reamintită prezența fragmentului de fereastră tripartită, cu denticuli, aflat în holul atelierului de cizmărie. Ferestrele din piatră, tripartite, cu denticuli au fost folosite preponderent în sec. XVI și prima jumătate a sec. XVII, ferestre tripartite, cu tâmplărie din lemn, fiind întâlnite în decursul sec. XVII, ex. fortificația bisericii evanghelice din Sânpetru.

Decorația fațadei la stradă, cu registre orizontale în tencuială și ancadramente cu baghete la parter și împletituri în stucatură din benzi aplatizate la etaj, aparține, dpdv stilistic, la două epoci diferite. Registrele orizontale în tencuială sunt proprii stilului clasicizant apărut în Brașov pe la sfârșitul anilor '60 ai sec. XIX și devenit predominant la sfârșitul aceluiași secol. Decorația în stucatură, de influență barocă târzie, este caracteristică pentru a doua jumătate a sec. XVIII și poate fi împărțită, dpdv al motivelor ornamentale, în trei grupe, grăitoare și pentru situația socială a comanditarilor: a) decorația cu cornișele în acoladă, cu multiple profilaturi, fațadele ritmate de pilaștri cu capiteliuri cu volute proeminente, ghirlande cu fructe și flori, întâlnită la un număr mic de clădiri, în general clădiri cu funcții de reprezentare, ex. Casa Parohială Evanghelică, biserica Sf. Treime-Cetate, turla bisericii evanghelice din Obere Vorstadt, fostul orfelinat din str. Poarta Schei 14, clădirea, fostă reședință pentru oaspeții de seamă ai orașului, din Piața Sfatului 27, casa din str. Cerbului 34; b) decorațiile cu împletituri de benzi aplatizate, de asemenea nu foarte numeroase, întâlnite la clădiri de locuit de mari dimensiuni, aparținând, în general, păturii mai bogate a orașului, ex. str. Castelului 6 – 1775, Castelului 12 - 4/4 sec. XVIII; str. Republicii 18, sec. XVIII pe nucleu anterior (Fig. 16), str. Republicii 30 - 4/4 sec. XVIII; c) cele mai numeroase sunt decorațiile ce conțin doar ancadramente cu urechi, din benzi aplatizate. Decorația etajului fațadei clădirii studiate face parte din cea de-a doua grupă fiind, prin decorația amplă și elaborată, reprezentativă pentru aceasta; o decorație similară poate fi întâlnită la casa din str. Republicii 18, enumerată mai sus. Ceea ce este de menționat la clădirea din str. Poarta Schei 6 este faptul că ancadramentele sunt adaptate dimensiunii ferestrelor, lărgite spre sf. sec. XIX, spre deosebire de clădirile din lista de mai sus.

Fragmentele de pictură murală din încăperea cu boltă de la parter se aseamănă, ca motive și cromatică, celor de la parterul actualului Muzeu al Civilizației Urbane Brașov, din Piața Sfatului 15, datate 1800.

Feroneria artizanală, în S, a unei părți a ușilor poate fi datată sec. XVIII-înc. sec. XIX.

Rezumând cele prezentate anterior referitor la clădirea din str. Poarta Schei și coroborând aceste informații cu cele obținute din sursele arhivistice⁶, bibli-

⁶ SJAN Brașov, fond *Primăria Orașului Brașov*, IV. F.23, Nr. 8, f. 41-59; IV. F.25, Nr. 34, f. 260-318; IV. F.58. Nr. 101, p. 570-616; IV. F.88, Nr. 47, p. 357. Prezentarea surselor arhivistice, ca și istoricul de nomenclatură stradală

ografice⁷, grafice, fotografice⁸ și cartografice⁹ studiate, putem afirma că nucleul construcției este constituit din două locuințe parter, cu plan dreptunghiular cu latura îngustă la stradă și pivnițe sub nivelul solului. Locuințele, construite din piatră nefasonată în amestec cu puțină cărămidă, legată cu mortar, erau compuse din două încăperi în filă: spre stradă încăperea de locuit și, în filă cu aceasta, bucătăria cu vatră liberă. Locuința din stânga avea, probabil, plafon din lemn cu grinzi aparente, grinzi transversale sprijinindu-se pe două grinzi longitudinale, parțial încastrate în zidurile clădirii. Putem, de asemenea, presupune un sistem similar de acoperire a încăperii la stradă a locuinței din dreapta, în Cetate nefiind identificate, în sec. XVI, clădiri de locuit cu încăperi acoperite cu bolți (de altfel, efortul de a construi o boltă din piatră pentru o încăpere de locuit nu era justificat). Pentru încălzire, această din urmă încăpere avea un cămin amplasat pe zidul spre stradă. Nu cunoaștem modul inițial de acoperire al pivnițelor; bolțile actuale din cărămidă fiind, cu certitudine, mai târzii. Accesul în pivnițe se făcea prin gârlici situat în exteriorul clădirilor, în colțul la curte al acestora. Aceste două locuințe sunt databile sec. XVI, *terminus post quem* fiind 1560, data parcelării curții Casei Parohiale¹⁰. În lipsa cercetărilor arheologice sau a unor date certe privind evoluția tehnicilor de construcție în piatră între sec. XIII-XVI nu putem ști dacă aceste locuințe înglobează, cel puțin la nivelul pivnițelor, părți ale clădirilor ecclesiastice presupuse de studiile referitoare la mănăstirea premonstratensă, respectiv mănăstirea cisterciană și semnalate de cercetările arheologice din anii 2012-2013 în Curtea Johannes Honterus, sau părți ale clădirilor aparținând Casei Parohiale.

Probabil spre sfârșitul sec. XVII - înc. sec. XVIII au fost construite pasajele acoperite¹¹, iar clădirile au mai primit un nivel¹², accesul la acest nivel făcându-se din curte, printr-o scară exterioară, ca cea păstrată în casa

sunt rezultate ale cercetărilor efectuate de dl. Gernot Nussbächer, căruia îi mulțumim și pe această cale.

⁷ V. Bibliografia prezentului articol.

⁸ Erich Jekelius (hrsg.), *Das Burzenland*, Dritter Band. *Kronstadt*, I. Teil, Taf. 3 (Fig. 17); Harald Roth, *Kronstadt in Siebenbürgen. Eine kleine Stadtgeschichte*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2010, p. 178 (Fig. 18).

⁹ Cele două planuri realizate în 1796 de Franz von Seethal, comandantul cetății Brașov (primele planuri cu numerele caselor din oraș), planul lui J. G. Lehmann din anul 1874, și cel realizat la Viena în anul 1887.

¹⁰ V. similitudinile semnalate mai sus între părțile de zidărie din piatră de la nivelul pivnițelor și al parterului vizibile la clădirea din str. Poarta Schei 6 (amestec de piatră spartă, piatră de râu și puțină cărămidă legate cu mortar) cu părțile de zidărie din piatră semnalate de cercetările arheologice pomenite și cele din clădirile menționate deja – actualul demisol al Casei Parohiale Evanghelice, actuala pivniță din casa din Piața Enescu 11b, pivnițele casei din Piața Sfatului 25, părțile de fortificații ale orașului databile sec. XVI.

¹¹ Amprenta la curte a pasajului clădirii din dreapta poate fi observată în peretele holului spre încăperea-atelier.

¹² Într-o fotografie aflată la pag. 178 din lucrarea lui Harald Roth, *Kronstadt in Siebenbürgen. Eine kleine Stadtgeschichte*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2010, datată de autor în a doua jumătate a sec. XIX, poate fi observat pinionul de foc ce indică delimitarea celor două clădiri

din str. Cerbului 24 sau Sf. Ioan 24; tot atunci, pentru rezistența construcției, încăperea la stradă a clădirii din dreapta a fost acoperită cu o boltă.

În 1784 cele două clădiri formau deja o singură unitate administrativă, în Heiligleichnamsgasse Nr. 602, iar tipul de decorație al fațadei, caracteristic pentru ultima treime a sec. XVIII, documentează faptul că cele două clădiri fuseseră unificate și din punct de vedere constructiv: pasajul clădirii din dreapta a fost închis și transformat în încăpere de locuit, fereastra spre pasaj a încăperii la stradă a fost transformată în ușă și a fost deschisă o ușă spre pasajul de acces în parcelă. Încăperea vetrei libere a clădirii din stânga a fost transformată în casă a scărilor, care conducea spre o galerie deschisă, inclusă în planul clădirii și din care se făcea accesul spre încăperile de la etaj. Probabil, cu același prilej a fost amenajată pivnița de sub pasaj, pentru unificarea celor două pivnițe anterioare și, din rațiuni constructive, pivnițele au fost înzestrate cu bolți din cărămidă. Accesul la pivnița din dreapta a fost modificat.

Nu putem stabili cu certitudine când a fost construit pasajul către curtea parohială, iar etajul clădirii a fost extins și deasupra pasajului. Faptul că în 1806, la moartea proprietarului, Georg Preidt, prim-preot, clădirea a fost evaluată la 6000 de florini, iar în 1827, la moartea fiului acestuia, Georg Preidt von Cronenheim, după numai 21 de ani, clădirea a fost evaluată la 12000 florini, ne îndeamnă să credem că o parte a creșterii valorii se datorează și extinderii spațiului locuibil. Probabil, în această perioadă a fost construit pasajul către curtea Casei Parohiale Evanghelice, clădirea a fost extinsă și deasupra acestuia și au fost adăugate laturile la curte ale clădirii (v. acoperișul mansardat al laturii stânga la curte și tipul de grinzi din actualul atelier din latura dreapta la curte a clădirii), plafonul cu grinzi aparente din încăperea din stânga a parterului a fost înnoit, păstrând, însă, același sistem de dispunere a grinzilor, bolta încăperii la stradă din partea dreaptă a clădirii a fost înlocuită cu plafon din lemn, tencuit, același tip de plafon fiind amplasat și la încăperea vetrei libere, în filă cu încăperea la stradă. Pentru încastrarea în pereți a capetelor grinzilor a fost necesară cămășuirea pereților și, pentru a nu încărca excesiv pereții, au fost folosite largi arcure de descărcare.

O nouă extindere și modernizare a clădirii a avut loc, cel mai probabil, concomitent cu alinierea clădirii la linia frontului clădirii alăturate, construită în 1900¹³. Atunci a fost adăugat nivelul de mansardă, fiind extins, astfel, spațiul locuibil și modificată silueta acoperișului. Au fost lărgite ferestrele, arcadele libere ale galeriei

¹³ În fotografia la care face referire nota 8, fotografie datată, de Harald Roth, în a doua jumătate a sec. XIX (probabil, deoarece clădirea de colț a fost demolată cu puțin înainte de 1900), casa din Poarta Schei 6 nu avea, încă, etajul de mansardă. În planul orașului de la 1887, reambulat, până la 1900, în cazul fiecărei construcții noi, planul fațadei casei din Piața Schei nr. 6 este oblic și nealiniat cu clădirea nouă.

Fig. 16. Casa din str. Republicii nr. 18

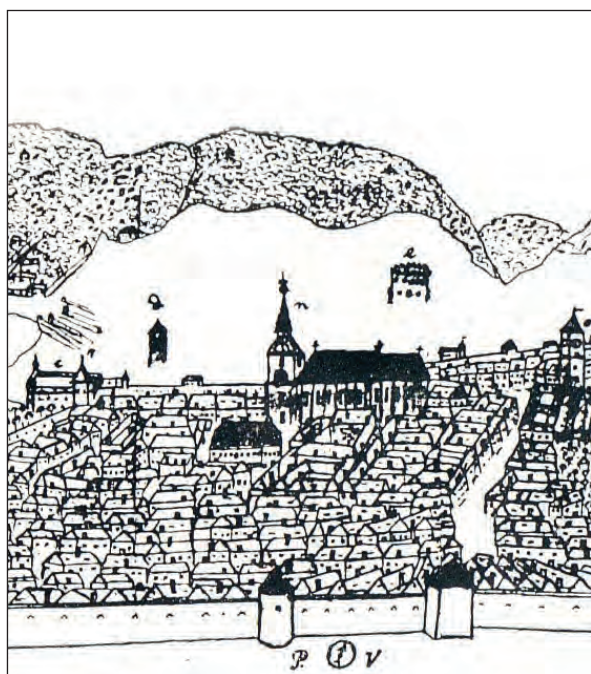

Fig. 17. Joseph Teutsch, Kronstadt mit seinen Befestigungswerken aus der Zeit um 1750. Detaliu

de la etaj au fost închise cu ferestre, iar galeria a fost compartimentată, fiind create vestibuluri pentru cele două apartamente. Tot din acea perioadă datează parapetul cu baluștri decupați al galeriei în consolă de la etajul laturii stânga la curte, care conducea la toaletele adosate anexelor din curtea Casei Parohiale Evanghelice. Un semn de întrebare îl constituie proporția între ferestrele lărgite și ancadramentele cu benzi aplatizate tipice pentru ultima treime a sec. XVIII. Buna proporție între ferestre și ancadramente, care nu a fost identificată în alte cazuri de lărgiri ale ferestrelor unor

case cu decorație similară, precum și precizia traseelor împletiturilor și a celorlalte motive decorative pot conduce la concluzia că, la această ultimă modernizare de proporții a clădirii, cel puțin ancadramentele etajului au fost refăcute, după modelul anterior, în timp ce pentru parter au fost folosite registrele orizontale în tencuială, de origine clasicizantă, foarte frecvente la sf. sec. XIX - înc. sec. XX.

În perioada interbelică au fost amenajate mici spații pentru grupurile sanitare.

O extindere parțială, spre curte, a etajului de mansardă a avut loc pe la mijlocul sec. XX, cu acest prilej două din grinzile șarpantei devenind aparente.

Din punct de vedere al importanței pentru istoria patrimoniului construit din Brașov, valoarea clădirii analizate constă nu numai în vechimea construcției¹⁴, în locul pe care îl ocupă în structura urbanistică a Cetății Brașovului, în valoarea arhitecturală și artistică¹⁵, ci și în faptul că evoluția constructivă a clădirii este reprezentativă pentru o bună parte a clădirilor din Cetatea Brașovului.

Fig. 18. Casa din str. Poarta Schei nr. 6 la sfârșitul sec. XIX

¹⁴ Conform art. 8 (1) din OMCC nr. 2260 din 18 aprilie 2008 publicat în „Monitorul Oficial al României”, nr. 540/ 17 iulie 2008, privind *Normele metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice*, din punct de vedere al criteriului vechimii, clădirea are valoare excepțională.

¹⁵ Conform art. 9 (1) din OMCC nr. 2260 din 18 aprilie 2008 publicat în „Monitorul Oficial al României”, nr. 540/ 17 iulie 2008, privind *Normele metodologice de clasare și inventariere a monumentelor istorice*, din punct de vedere al criteriului referitor la valoarea arhitecturală, artistică și urbanistică, clădirea are valoare foarte mare, atât datorită faptului că apariția parcelei documentează o etapă de mare însemnătate în evoluția urbanistică a orașului, cât și pentru că structura clădirii reflectă caracteristici ale evoluției arhitecturale din Cetate, iar decorația fațadei, tipică pentru ultimul sfert al sec. XVIII, contribuie la păstrarea imaginii istorice a uneia din cele mai vechi străzi a orașului, veritabil ansamblu urban. Fragmentele de pictură murală păstrate contribuie, de asemenea, la valoarea arhitecturală a clădirii.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

SJAN Braşov, fond *Primăria Oraşului Braşov*.

Arhiva Bisericii Evanghlice C.A. din România, *Parohia Braşov*. 21. Bericht 1880-1882.

Izvoare cartografice

Lehmann, J. G., *Kronstadt. Hauser-und Strassen Schema 1874* Braşov, Lith. Anstalt von Joh. Gott und Sohn Heinrich in Kronstadt, 1874.

Plan der königliches Freistadt Kronstadt, Technisches Bureau Stern und Haberl, Wien, Litographie und Druck des k. k. milit. geogr. Institutes in Wien, 1887, 790 x 680 mm, carou 58, sect. G/8.

Seethal, Franz von, *Stadt Kronstadt*. (Aufgenommen von ingen. Oberleutn. Zultner 1735, vermehrt durch die Hausnummern und Berghohen u. barometrische Messungen von Franz von Seethal Oberstleutn. 1796).

Seethal, Franz von, [*Braşov Cetate*] [*Innere Stadt*], 1796.

Lucrări, studii, articole

„Adressenbuch der Stadt Kronstadt”, J. Gött, Kronstadt, 1860-1918.

Căncescu, Aristotel; Măzgăreanu, Titus, *Braşovul de odinioară. Das einstige Kronstadt*, Editura Foton, [Braşov], 2012.

Jekelius, Erich (hrsg.), *Das Burzenland*. Dritter Band. *Kronstadt*, I. Teil, Verlag Burzenländer Sächs. Museum, Buchdruckerei Johann Gött's Sohn, Kronstadt, 1928.

Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadtgeschichte (Hrsg. Harald Roth), Universitas Verlag, München, 1999.

Niedermaier, Paul, *Dezvoltarea urbanistică şi arhitectonică a unor oraşe transilvănene din secolul al XII-lea până în secolul al XVI-lea*, în *Studii de istorie a naţionalităţilor conlocuitoare din România şi a înfrăţirii lor cu naţiunea română. Naţionalitatea germană*, Editura Politică, Bucureşti, 1976.

Nussbächer, Gernot, *Ein „Nullpunkt” in „Corona”*, în „Karpatenrundschau”, nr. 24 din 17 iunie 1993.

Philippi, Maja, *Kronstadt. Historische Betrachtungen über eine Stadt in Siebenbürgen. Aufsätze und Vorträge*, Kriterion Verlag, Bukarest, 1996.

Redescoperirea trecutului medieval al Braşovului. Unearthing Medieval Past of Braşov, coordonator: Daniela Marcu Istrate, Asociaţia Culturală Hieronymus, Editura MEGA, [Braşov], [2015] (seria „Redescoperirea trecutului medieval al Transilvaniei”, volumul I).

Roth, Harald, *Kronstadt in Siebenbürgen. Eine kleine Stadtgeschichte*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2010.

Stroe, Adriana; Stroe, Aurelian *Locuinţe datând din sec. XVI în Cetatea Braşovului*, în BCMI, Anul XIX, Nr. 1-2/2008, p. 81-88.

Resurse web

[<http://forumkronstadt.ro/karpatenrundschau-artikel/artikel/das-kloster-der-heiligen-corona-und-die-anfaenge-von-kronstadt-1203-1235/>].

Şindilariu, Thomas, *Das Kloster der Heiligen Corona und die Anfänge von Kronstadt (1203-1235)*, în «Karpatenrundschau», 9., 16., 23. September 2010.